

Vidnesbyrd

Anmeldelse af Witness: Memory, Representation, and the Media in Question redigeret af Ulrik Ekman og Frederik Tygstrup

Den stærke interesse for vidne og vidnesbyrd er en markant tendens i samtidig litteratur-, kultur- og medieforskning. Det er der flere årsager til. På et niveau står vidnesbyrdet som et særpræget kulturelt artefakt i vor tid. På et andet, men beslægtet niveau repræsenterer interessen for vidnesbyrd en indirekte, men alligevel tydelig (efter)reaktion på forskellige former for isolerende tekstanalyse, som kendetegnede litteraturforskningen under strukturalismen og dekonstruktionen. Et slående træk ved denne udvikling er, at selv internationalt ledende repræsentanter for dekonstruktionen som Jacques Derrida, Geoffrey H. Hartman og J. Hillis Miller har leveret vigtige bidrag til studiet af forskellige former for vidnesbyrd.¹

Artikelsamlingen *Witness: Memory, Representation, and the Media in Question*, redigeret af Ulrik Ekman og Frederik Tygstrup, giver et værdifuldt bidrag til denne udviklingslinje i den internationale forskning. De 40 artikler i bogen er meget forskellige, både i udformning og i tematisk orientering. Det, der fungerer samlende i antologien, er, at de alle drejer sig om, og på forskellige måder forholder sig til, vidne og vidnesbyrd. Jeg vil derfor kort kommentere disse nøglebegreber, som også bogens titel sætter i fokus.

Vi kan skelne mellem to hovedbetydninger af vidnesbyrd: 1. En persons fortælling om en religiøs oplevelse eller et udtryk for en overbevisning om en religiøs realitet. (I den tidlige kristne kirke blev martyr – græsk for vidne; jf. martyria/vidnesbyrd – et udtryk for dem, som med deres liv ville stå inde for det vidnesbyrd, de bar frem.) 2. En persons mundtlige eller skriftlige udsagn om en hændelse eller handling, som han eller hun har set eller oplevet, og som har en karakter (særlig af konflikt eller overgreb), som gør hændelsen/handlingen vigtig også for andre. Selv om det er den anden hovedbetydning, som ligger til grund for diskussionerne i *Witness*, spiller den første også delvist med.

Som en variant af selvbiografien er vidnesbyrdet i sin 'rene' form en modpol til fiktionsteksten. Jacques Derrida understreger i "Demeure: Fiction and Testimony" (2000), en nøgleartikel som redaktørerne henviser til, at i den europæiske juridiske

tradition må vidnesbyrddet skelnes fra litteratur, og særlig fra den litteratur, der præsenterer sig som fiktion. Vidnesbyrddet har en vigtig dokumenterende funktion, og brugen af vidner spiller en afgørende rolle i de fleste samfunds retssystemer. Men Derrida betoner også, at ligesom vidnesbyrddet ikke kan reduceres til fiktion, er der intet vidnesbyrd, som ikke strukturelt i sig selv implicerer muligheden for at skabe fiktion (f.eks. ved at vidne falsk). Derridas refleksioner knytter an til digteren Paul Celans kendte formulering om, at: "Ingen vidner for vidnet."

Derrida er, både direkte og indirekte, et vigtigt referencepunkt i flere af bogens bidrag, selv om mange af forfatterne baserer sig på en mere inklusiv forståelse, som åbner for, at vidnesbyrddet også kan have en litterær udformning. Derridas refleksioner har stor værdi, når de knyttes til konkrete eksempler på vidnesbyrd. Men de bliver endnu mere indsigtsskabende, når de derudover relateres til andre teoretikers betragtninger om vidne og vidnesbyrd, hvilket Ulrik Ekman gør i sin perspektivrige introduktion. Én teoretiker, som på denne måde virker kritisk produktivt i bogen, f.eks. i artiklen af Vera Nünning, er den italienske filosof Giorgio Agamben. I *Remnants of Auschwitz: The Witness and the Archive* (2000) påpeger Agamben, at det latinske ord *testis* etymologisk henviser til en tredje persons fortælling om en konflikt mellem to andre personer. Men desuden henviser det latinske ord *superstes* til et vidnesbyrd af én, som har gennemlevet en hændelse og derfor kan fortælle om den. Denne dobbelte dimension ved vidnesbyrddet, som illustrerer vidnets ofte smertefulde erfaring af at være tilskuer og deltager på én og samme tid, bliver belyst i flere af artiklerne i *Witness*.

En vigtig variant af vidnesbyrd, som står centralt i bogen, er tidsvidners fortællinger om masse mordene i nazisternes koncentrations- og tilintetgørelseslejre under Anden Verdenskrig, og om andre masse mord og folkemord til forskellige tider og på alle kontinenter (f.eks. i Sovjetunionen under Stalin, i Kina under Mao Zedong, i Cambodja under Røde Khmer i 70'erne og i Rwanda i begyndelsen af 90'erne).² Flere af bidragyderne understreger det kommunikative aspekt ved vidnesbyrddet: Fra sin ensomme position kan vidnet pege på en hændelse og en dimension, som går ud over eller forbi vidnet selv. Dette gælder f.eks. vidnesbyrddene i *Tidsvitner* (red. Jakob Lothe og Anette Storeide, 2006) og i *Vidnesbyrd* (red. Stefan Iversen, Henrik Skov Nielsen og Stefan Kjerkegaard, 2008), hvor norske og danske overlevende fortæller fra Auschwitz og andre koncentrations- og udryddelseslejre. Som disse fortællinger viser, og som flere af forfatterne i *Witness* pointerer, er minderne ikke nøjagtige aftryk af hændelsen, der skal formidles. Vidnefortælling har snarere sin egenart og sin værdi som udtryk for en subjektiv oplevelse og erindring af det, vidnet oplevede. En vidnefortælling er ikke nødvendigvis historisk "korrekt", men den er alligevel et værdifuldt historisk og kulturelt dokument med en markant etisk dimension.

Denne forståelse af vidnesbyrd spiller i høj grad med i *Witness*, men som allerede indikeret, knyttes den ikke bare til overlevendes beretninger. Et gennemgribende kendetegn ved bogen er, at den aktivt forholder sig til – kommenterer og analyserer – en række forskellige repræsentationsformer af hændelser og handlinger, som har et element af vidne eller vidnesbyrd i sig. At dette vidne aspekt kan være indirekte, gør det ikke nødvendigvis mindre vigtigt eller mindre interessant at arbejde med.

Men det udvider radikalt studiefeltet ved at åbne for diskussion af fiktive tekster, billeder, videokunst og film. Det er karakteristisk for bogen, at første del har titlen “Witnessing in Contemporary Literature,” og at senere dele har overskrifter som “Moving Images” og “Art, Aesthetics, Critique, and the Intellectual”. Men det er også karakteristisk, at til trods for en sådan åbnende og i en vis forstand æstetiserende bevægelse, knytter både dele af bogen (som f.eks. “Memorization”) og en række pointer i enkeltbidragene an til kendetegn ved og problemstillinger i den klassiske vidnesbyrdlitteratur.

Eftersom det ikke er muligt at kommentere alle 40 kapitler, må jeg begrænse mig til nogle repræsentative eksempler på bogens betydelige bidrag til forskningsfeltet. Jeg har allerede nævnt Ulrik Ekmans indledning, som går ud over bar introduktion ved at præsentere en række overordnede problemstillinger og ved at indplacere bogen i det internationale forskningsbillede. En artikel, som undersøger hukommelsens afgørende og samtidig problematiske funktion i forhold til forskellige former for vidnesbyrd – og ikke bare når det gælder historiske personers fortællinger om det, de har oplevet, men også vidnesbyrd som og gennem litteratur – er Ansgar Nünning’s “Memorial Cultures and Literary Studies: Concepts and Functions of Memory as a Challenge to Research and Witnessing”. Nünning ser litteraturen som “a privileged medium to represent individual memory and witnessing, exploring how memory and witnessing influence each other” (107). Et hovedbidrag til delen “Visual Culture I – Staging” er Mikkel Bruun Zangenbergs “Witnessing at War: The Belligerent Gaze”. I en historiserende bevægelse sammenstiller Zangenberg vidnesbyrd fra Første Verdenskrig (særlig Remarques klassiske *Intet nyt fra Vestfronten* fra 1929) med amerikanske soldaters billeder og videooptagelser af egne overgreb mod fanger i Abu Ghraib-fængslet under Irak-krigen, og han hævder, at selv så forskellige hændelser som disse fremviser en form for kontinuitet inden for en udviklingslinje, som synes gradvist at reducere muligheden for autentiske vidnesbyrd. Et væsentligt bidrag til sidste del af bogen, “Echographies – TV”, er Nina Burkhardts “Through the Eyes of Witnesses and the Media: Refracted Perceptions of the Holocaust in the War Crime Trials of the 1960s”. Burkhardt viser, hvordan de tv-transmitterede retssager mod naziforbrydere i 60’erne bidrog afgørende ikke bare til at gøre disse til *media-events*, men til en ny og mere udbredt bevidstgørelse af det kolossale omfang af og systematikken i nazisternes masse mord på seks millioner jøder og andre offergrupper.

Bogens internationale forskningsbidrag ligger primært i problemstillingerne, kundskaben, indsigterne og konklusionerne, som de 40 kapitler præsenterer (og som på en interessant måde knytter an til *Passages* temanummer om vidnesbyrd, nr. 58). Det er fortjenstfuldt af redaktørerne at samle dem i et bind, og det er prisværdigt af Museum Tusulanum at udgive en så omfattende og ambitiøs bog. Siden feltet, der bliver belyst, er stort og spredt, ville det have været en fordel (trods den gode indledning) med en mere aktiv redigering i form af korte introduktioner til hver af de ti dele. Det ville have givet bogen et mere gennemarbejdet præg. Det samme ville et register, som bogen desværre ikke har, og “Notes on contributors”, som også mangler. Alt i alt er *Witness* alligevel en mangefacetteret, engageret og engagerende bog om en særdeles vigtig og påtrængende, aktuel problematik.

Witness: Memory, Representation, and the Media in Question. Redigeret af Ulrik Ekman og Frederik Tygstrup. København: Museum Tusulanum Press, 2008. 420 sider.

Noter

- 1 Jacques Derrida, "Demeure: Fiction and Testimony," i *The Instant of My Death*, red. Elizabeth Rottenberg (Stanford: Stanford University Press, 2000), 15–51; Geoffrey H. Hartman, *The Longest Shadow: In the Aftermath of the Holocaust* (Bloomington: Indiana University Press, 1996); J. Hillis Miller, "Imre Kertész's *Fatelessness*: I Was (Almost) A Muselmann", i *After Testimony: The Aesthetics and Ethics of Holocaust Narrative*, red. Jakob Lothe, Susan Rubin Suleiman og James Phelan (Columbus: The Ohio State University Press, under udgivelse).
- 2 Cf. Arne Johan Vetlesen, *Evil and Human Agency: Understanding Collective Evildoing* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005).